

Н.М. ВАСИЛИШИНА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

ВИДИ РОДУ PRUNUS L. (ROSACEAE JUSS.) В УКРАЇНІ

Наведено еколого-біологічні властивості та господарське значення видів роду Prunus L., поширених у природі та культурі в Україні.

На території України рід *Prunus* L. налічує вісім видів, з них чотири трапляються в природних умовах і чотири — в культурі [19, 28]. Найпоширенішим природним видом є *P. stepposa* Kotov (*P. spinosa* L. p.p.), ареал якого охоплює всю територію України, крім північних районів Полісся. Друге місце посідає західноєвропейський вид *P. spinosa* L., який трапляється у правобережних районах країни. Субендемичний вид *P. moldavica* Kotov (*P. spinosa* L. var. *dasyphylla* Schur) трапляється у Вінницькій та Одеській областях, а також у флорі Молдови. На вапнякових відслоненнях Товтрового кряжа зростає густоопушена форма, яку Анджійовський описав під назвою *P. rogolica* Andr. і яка потребує додаткових досліджень [33]. Всі зазначені види поселяються на степових і кам'янистих схилах, галлявинах лісів та узліссях, утворюючи у південних районах країни нерідко непродуктивні чагарникові угруповання.

В умовах культури найпоширеніші *P. domestica* L. та *P. insititia* L., походження яких невідоме. Часто культивують також два споріднені середньоазійські види — *P. cerasifera* Ehrh. і *P. divaricata* Ledeb., які іноді розглядають як вид і підвид — *P. cerasifera* Ehrh. subsp. *divaricata* (Ledeb.) C.K. Schneid.). У ботанічних садах України інтродуковано інші види *Prunus*. У Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України досліджуються такі маловідомі види, як *P. sogdiana* Vass., *P. pissardii* Carriere, *P. sa-*

licina Lindl., *P. americana* Marsh. У Донецькому ботанічному саду вивчають *P. rumila* L., *P. curdica* Fenzl. et Fritch, *P. hortulana* Belley, *P. brigantina* Nill. та *P. mexicana* C.Wats.

Традиційно на території України види роду *Prunus* L. відомі під назвами "слива", "терен" і "тернослива", після широкого впровадження середньоазійських рослин з'явився ще один фітонім — "алича". Існує також понад сотні народних назв, проте на всій території для культивованих видів і сортів застосовують назву "слива", а для дикорослих — "терен".

За життєвими формами види роду *Prunus* L. належать до дерев, лише окремі рослини формують кущі та чагарникові угруповання. Крона дерев компактна, з густим галуженням гілок, які у деяких видів рослин закінчуються гострими колічками. Листки чергові, черешкові, різноманітні за формою: від яйцеподібних до вузькоеліптичних чи трикутних, на верхівці загострені, біля основи пластинки зазвичай з двома залозками. Квітки поодинокі або в пучках, п'ятичленні, тичинок багато. Плід — однонасінна кістянка, різного забарвлення, часто з восковим шаром на поверхні. Кісточка сплюснута, довгаста, гладенька або зморшкувата [6, 24, 27, 30]. Плодоносить слива як на однорічних пагонах минулого року, так і на укорочених гілочках різного типу — шпорцях довжиною до 5 см і так званих букетних гілочках до 1 см. Плодоносити починає на 3—4-му році росту і розвитку [1, 3, 7, 25].

Слива утворює потужну кореневу систему, яка проникає на легких ґрунтах на глибину до 12 м. Основна маса коренів залягає на глибині 40—80 см. Сливи характеризуються скоростиглістю і збуджуваністю бруньок, тому за сприятливих умов зволоження для них характерний довгий хвилеподібний ріст пагонів і їх галузження протягом літа.

Строк цвітіння видів залежить від режиму температур, які передують цьому періоду. Сума середньодобових температур до цвітіння коливається від 460 до 556 °С. Період цвітіння видів — з березня по травень. Плоди досягають наприкінці червня — на початку жовтня [9, 24].

Слива — світлолюбна плодова рослина. Вегетаційний період триває в середньому 218—225 днів. Види сливи характеризуються коротким і неглибоким періодом біологічного спокою [3, 11, 18].

Сливи вимогливі до родючості і вологості ґрунтів; не витримують застою води. Деякі види (*P. cerasifera* Ehrh., *P. spinosa* L.) посухостійкі і менш вибагливі до умов вирощування. Вони добре ростуть на легких сірих опідзолених ґрунтах, пристосовуються до різних ґрунтів та рельєфів, де інші кісточкові породи ростуть і плодоносять погано. Вимоги до температурного режиму видів різні: вимогливішими до тепла є *P. cerasifera* Ehrh., *P. domestica* L., зимостійкішими — *P. spinosa* L., *P. brigantia* Vill., *P. ussuriensis* Kov. et Kost. [9, 12, 27].

Культивують і вирощують сливи заради смачних плодів. Такого різноманіття щодо забарвлення плодів та строків їхнього досягання не відзначено в жодній іншій плодової культури [1, 2, 32]. Амплітуда строків досягання плодів у сортів сливи — з травня по жовтень. За калорійністю плоди сливи поступаються лише винограду і вишні, але значно перевищують яблука, груші, абрикоси, персики, смородину, малину і суниця. Мінливість смаку плодів сливи — від кислих до таких, які відрізняються підвищеним вмістом цукрів, ніжним м'якушем, добрим гармонійним смаком, дають змогу викорис-

товувати плоди у свіжому вигляді, для консервування, тривалого зберігання та заморожування [8, 10, 16, 30].

Плоди сливи використовують для приготування перших страв, гострих приправ, пюре. З них виготовляють компоти, варення, соки, джем, повидло, мармелад, желе, сухофрукти, наливки, лікери. Окрім цього, вони мають фармакологічні і декоративні властивості (різне забарвлення плодів — від жовтого, рожевого, вишневого до чорного). Трапляються також декоративні види роду: з плакучою формою крони, пурпуровим (*Prunus pissardii* Carriere), темно-пурпуровим, рожево-пурпуровим листям, рожевими квітками тощо [9, 14, 26, 29].

Деревину видів роду *Prunus* L. використовують для різних токарських робіт, виготовлення меблів, у деревообробній промисловості [5, 13, 22]. Багато дикорослих видів використовують як підщепу не тільки для культурних сортів слив, а й для абрикоси, персика і мигдалю [9, 15, 18].

Плоди слив — цінний продукт харчування. Вони містять багато цукрів, кислот, вітамінів, пектинових і мінеральних речовин, вміст яких коливається залежно від виду, сорту, району і року вирощування. Плоди містять від 12,8 до 29% сухих речовин, кількість моноцукрів коливається від 2,8 до 16%, із них фруктози 1,4—6,2%, глюкози 1,4—11,4%, кислот — 0,35—4,0%, пектину — 0,33—5,0%, аскорбінової кислоти — 22 мг/100 г. Також накопичується до 60 мг флавонових глікозидів і до 300 мг — флавонів, до 13,4 мг — піридоксину, до 2,5 мг — вітаміну В₉, до 1,0 мг — вітаміну Е, до 0,5 мг — вітаміну К, до 0,4 мг — вітаміну РР, до 0,2 мг — вітаміну В₁, до 0,14 мг — каротину, до 0,04 мг — вітаміну В₂. У плодах міститься калій, магній, солі фосфору, кальцію, заліза, натрію. Вміст калію досягає 188 мг/100 г [2, 3, 14, 21].

Наявність у плодах Р-активних речовин (до 875 мг/100 г) дає підстави використовувати їх у лікуванні захворювань, пов'язаних з проникністю капілярів, а також при гіпертонічній хворобі, запаленні легень, тубер-

кульозі, ревматизмі. З лікувальною метою також використовують квіти, листя, плоди, кору гілок і коріння терну. Плоди терну вживають при розладах шлунка і кишок, дизентерії, кандидозах. Препарати з квітів діють як сечогінний засіб, поліпшують обмін речовин, їх використовують при гастриті, ревматизмі [2, 17, 31]. У насінні сливи, терносливи, терну і аличі міститься 43—52% масел. Невисихаючі жирні олії використовують у парфумерній і медичній промисловості [2].

У культурі рід відомий понад 2000 років. Найчастіше культивують сливу звичайну, або домашню (*Prunus domestica* L., 2n=48). Кількість сортів нині налічує 2—3 тис., із них у культурі і селекції використовують лише 150—200 [3, 20]. До Державного Реєстру сортів рослин України занесено 15 сортів сливи і 10 — аличі [4]. У колекції Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка нараховується 9 сортів сливи: Ренклод Альтана, Угорка італійська, Волошка, Джеферсон та інші, і 16 сортів аличі: Десертна, Київська гібридна, Кримська роза, Кубанська комета, Нікітська жовта та інші.

При створенні нових сортів селекціонери враховують недоліки існуючого асортименту сливи. Однією з основних вимог у всіх районах вирощування культури залишається підвищення зимостійкості квіткових бруньок і самих рослин для забезпечення стабільного плодоношення. Крім того, сорти повинні мати такі ознаки, як: самоплідність, слаборослість, компактна крона, стійкість до хвороб та шкідників, ранньостиглість, товарний розмір плодів і транспортабельність [2, 23].

Потрібно провести додаткові дослідження біологічних особливостей, способів розмноження видів, генофонду, ширше використовувати аборигенні види в селекції для поліпшення асортименту та просування культури сливи на північ.

1. Анзин Б.Н., Еникеев Х.К., Рожков М.И. Слива. — М.: Сельхозгиз, 1956. — 460 с.

2. Витковский В.Л. Плодовые растения мира. — СПб.: Лань, 2003. — 592 с.

3. Власюк С.Г. Слива та алича. — К.: Урожай, 1989. — 150 с.

4. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2006 р. — К.: Альфа, 2006. — 229 с.

5. Древесные породы мира. Т. 3 Древесные породы СССР / В.Г. Атрохин, К.К. Калущкий, Ф.Т. Тюрников; Под ред. К.К. Калущкого. — М.: Лесн. пром-сть, 1982. — 264 с.

6. Дикие сородичи культурных растений и их распространение на территории СССР / Под ред. В.В. Никитина, О.Н. Бондаренко. — Л.: Наука, 1975. — 69 с.

7. Елисеев И.П. Вишня и слива. — Г.: Горьков. книж. изд-во, 1961. — 146 с.

8. Еремин Г.В. Алыча. — М.: Колос, 1969. — 168 с.

9. Еремин Г.В. Алыча. — М.: Агропромиздат, 1989. — 112 с.

10. Ефремова М., Еремин Г.В., Михеев А. и др. Почти все о сливе и алыче // Приусадебное хозяйство. — 1997. — № 6. — С. 45—57.

11. Жуковский П.М. Культурные растения и их сородичи. — Л.: Колос, 1971. — 752 с.

12. Каталог мировой коллекции ВИР. Вып. 481. Слива. — Л.: Колос, 1989. — 76 с.

13. Качалов А.А. Деревья и кустарники. Справочник. — М.: Лесн. пром-сть, 1969. — 408 с.

14. Ковалев Н.В. Алыча в природе, культуре и селекции. — Ташкент: Изд-во АН УзССР, 1955. — 207 с.

15. Крюков Ф.А. Слива. — М., Л.: Сельхозгиз, 1949. — 170 с.

16. Курсаков Г.А., Курсакова Л.Е., Ванин И.И. Вишня и слива. — М.: Колос, 1966. — 309 с.

17. Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник / Відп. ред. А.М. Гродзинський. — К.: Олімп, 1992. — 544 с.

18. Методические рекомендации по выращиванию крупноплодных сортов алычи в Крыму. — Ялта: ГНБС, 1981. — 17 с.

19. Определитель высших растений Украины. — К.: Фитосоциумцентр, 1999. — 548 с.

20. Помология: В 5 т. / За заг. ред. М.В. Андрієнко. — К.: Урожай, 1997. — Т. 3. — 280 с.

21. Рязанова Л.Г. Отношение алычи к неблагоприятным факторам внешней среды // Биологические основы плодоводства: Сб. науч. тр. — КГАУ, Краснодар, 2000. — Вып. 380 (408). — С. 50—54.

22. Селекция плодовых растений / Пер. с англ. В.Г. Александровой, В.А. Высоцкого, Н.В. Гадалия; Под ред. Х.К. Еникеева. — М.: Колос, 1981. — 760 с.

23. Смыкова В.К., Лицук А.И. Селекция алычи в Южной зоне садоводства // Интенсификация селекции плодовых культур: Сб. науч. тр. — Ялта, 1999. — Т. 118. — С. 72—78.

24. Соколов С.Я. Слива // Деревья и кустарники СССР. — М.: Л.: Изд-во АН СССР, 1954. — С. 690—714.

25. Татаринцев А.С., Заец В.К., Кузьмин А.Я. и др. Селекция и сортоведение плодовых и ягодных культур. — М.: Колос, 1981. — 363 с.

26. Троян З.А., Боненко Ж.Н., Юрченко Н.В. и др. Алыча — ценное универсальное сырье для производства разнообразных консервов // Достижение науки и техники АПК. — 2002. — № 3. — С. 28—30.

27. Флора СССР. — М.: Л.: АН СССР, 1941. — Т. 10. — С. 510—521.

28. Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1954. — Т. 6. — С. 690—714.

29. Черепанов С.К. Сосудистые растения России и сопредельных государств (в пределах бывшего СССР). — СПб.: Мир и семья, 1995. — 992 с.

30. Шайтан И.М., Чуприна Л.М., Анпилогова В.А. Биологические особенности и выращивание персика, абрикоса, алычи. — К.: Наук. думка, 1989. — 256 с.

31. Ющев А.А., Витковский В.Л. Вишня хороша, да и слива не плоха. — СПб.: Агропромиздат, 1995. — 160 с.

32. Яхимович О.М. Алыча великоплідна // Сільський журн. — 2001. — № 9. — С. 20.

33. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine. Nomenclatural checklist. — Kiev, 1999. — 245 p.

Рекомендувала до друку
І.К. Кудренко

Н.М. Василюшина

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

ВИДЫ РОДА PRUNUS L.
(ROSACEAE JUSS.) В УКРАИНЕ

Приведены эколого-биологические свойства и хозяйственное значение видов рода Prunus L., распространенных в природе и культуре в Украине.

N.M. Vasylyshyna

M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

SPECIES OF GENUS PRUNUS L.
(ROSACEAE JUSS.) IN UKRAINE

The ecological and biological peculiarities and economy meaning species of genus Prunus L., which are spreaded in the nature and cultured in Ukraine, are given.